

MISKOLCI EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
JOGÁSZ SZAK

**A nemzetközi csatornázás problematikája Közép-
Amerikában**

Készítette: Brebán Zsófia

Konzulens: Dr. Raisz Anikó
adjunktus

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
A kezdetek.....	4
Nicaragua	5
Kolumbia.....	7
Panama	8
Hay-Bunau-Varilla-egyezmény	12
Az építkezést követő időszak	18
Az új korszak kezdete	22
A De Concini záradék	25
Az amerikai intervenció	28
A Csatorna átadása és jelenlegi pozíciója	31
A Panama-csatorna riválisa(i)	32
A Panama-csatorna megépítése és működése során felmerült nemzetközi jogi problémák	34
Befejezés	35
Felhasznált irodalom	37
Melléklet.....	39

Bevezetés

Noha Magyarország nem rendelkezik tengerparttal, mégis fontosnak tartom a magyarországi tudományos életben egy tengerjogi tanulmány elkészítését, hiszen „a nemzetközi jog intézményei, belső összefüggései és joggyakorlata nagyon sok ponton kötődik a tengerjoghoz, onnan mintegy példát lehet meríteni bizonyos jogelvek, jogforrások (például a szokásjog, a méltányosság) érvényesüléséhez.”¹ Dolgozatomban a Panama-csatorna megépítéséhez, a nemzetközi életben elfoglalt helyéhez és az ahhoz kapcsolódó jogi kérdések bemutatására törekszem, melyek számos jogi helyzet rendezésére nyújtanak precedenst.

A XX. században a világtengerek egyre nagyobb szerepet kezdtek betölteni a nemzetközi jogi életben az alattuk elterülő altalajban található kőolajlelőhelyeknek köszönhetően. Így nőttön-nőtt a tengeren húzódó határvonalak, övezetek jelentősége, amelyen belül a parti államoknak jelentős szerepre törekedtek. Hiszen a tengerparttal rendelkező államok a nyílt tengerből egyre szélesebb és nagyobb kiterjedésű területet vontak a szuverenitásuk alá. Mindez megoldandó jogi kérdésekhez vezetett, amelynek nyomán kialakult a mai tengerjog.

A tengerjogban a mesterséges tengeri csatorna sajátos helyet foglal el. Tekintve, hogy korábban nem létezett, s ebben a tekintetben a csatorna mindig ahhoz az államhoz tartozik, amelyen létrehozták.

A világon több mesterséges tengeri csatorna is létesült, melyek közül a két legismertebb a Szeuezi- és a Panama-csatorna. A világ egyik legnagyobb gépezet-együttesét magába foglaló Panama-csatorna évente közel 14.000 hajó átkelését biztosítja a két óceán között².

¹ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó Budapest, 2006. 563. o.

² http://hvg.hu/gazdasag/20100928_panamacsatorna_egymilliomodik_hajo 2011. 11. 15.

A kezdetek

A közép-amerikai földnyelv átvágásának gondolata már az 1500-as években is felmerült a spanyol I. Károly részéről. A kor technikai feltételei azonban nem voltak adottak egy ilyen volumenű beruházás megindításához. Így a gondolat egy időre feledésbe merült.

Ezt követően már „a XIX. század első felében, az ún. spanyol amerikai-köztársaságok függetlenné válásakor megjelent az az érdek az Egyesült Államok – illetve számos európai nagyhatalom – részéről, hogy megtalálják egy a közép-amerikai földnyelvet átszelő, s így az Atlanti- és a Csendes-óceánt összekötő csatorna helyét.”³

A közép-amerikai kontinensnyelvre ennek érdekében több expedíció is indult egy optimális helyszín megtalálására, ahol megépülhetne egy csatorna. Végül öt koncepció⁴ rajzolódott ki, melyből igazán kettő versenyzett egymással: a nicaraguai- és panamai útvonal.

Az első érdemi lépést a területen a panamai vasútvonal megépítése jelentette. Az Amerikai Egyesült Államokban alapított Panama Railroad Company 1850-ben kezdte meg a munkálatokat egy 85 km hosszú vasútvonal létrehozása érdekében⁵. A Colóntól induló és Panamavárosig tartó megépült vasútvonalnak köszönhetően három órára rövidült a távolság a két város között. A két óceánt összekötő vasútvonal nyereségesnek bizonyult, amely nagy figyelmet keltett és tovább erősítette a megépítendő csatorna gondolatát. Ugyanakkor hátrányát is hordozott magában. Mivel az emberi tényezőket tekintve megkérdőjeleződött a panamai csatorna megépíthetősége. A trópusi vidékeken gyakran előforduló malária nem kímélte a vasút építésén dolgozó munkásokat. Az ország nagy részét borító trópusi őserdő, és egyenlítői éghajlat extrém körülményeket teremtett az építkezéshez.

A tényleges helyszíntől függetlenül 1850-ben született meg az első olyan szerződés, amely egy tengeri csatorna nemzetközi jogi háttérét szabályozta. Nevezetesen a Clayton-Bulwer-szerződés⁶, melyben Nagy-Britannia és az Egyesült Államok egy még meg nem épült csatorna feletti közös ellenőrzésről állapodnak meg. Az angol miniszter és az amerikai külügyminiszter célja országaik érdekének összehangolása volt a közép-amerikai térségben.

Az Egyesült Államok nemzetközi szerepét tekintve igyekezett aktívabb szerepet vállalni Latin-Amerikában. Hiszen a korabeli térképre tekintve jól látható, hogy tőle északra a brit

³Raisz Anikó.: Nemzetközi környezetvédelmi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt napjainkban, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIX/1. (2011), pp. 277.

⁴1. panamai, 2. nicaraguai, 3. Tehuantepec (a Mexikói-öbölben), 4. Darién (a Karib-tenger legdélebbi öble), 5. Atrato-folyó

⁵McCullough, David: Óceántól óceánig. A Panama-csatorna építésének története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. 36. o.

⁶Olney, Richard: Fortification of the Panama Canal. 5 Am. J. Int'l L. 298 (1911).

birodalomhoz tartozó Kanada zárja le terjeszkedésének útját, míg keleten, az afrikai kontinensen az európai hatalmak vívtak „gyarmatosítási csatát”. Kérdéses volt, hogy az Egyesült Államokhoz közelebb eső, viszont hosszabb vízi utat eredményező nicaraguai csatorna vagy a távolabbra eső, de rövidebb panamai csatorna épüljön-e meg. Ám az Egyesült Államokon kívül még két európai nagyhatalom, Nagy-Britannia és Franciaország is érdeklődött a csatorna tervek, illetve a csatorna ellenőrzési joga iránt.

Az amerikai polgárháború kitörése (1861-1865) azonban nem tette lehetővé a Clayton-Bulwer-szerződésben foglalt gondolat továbbfejlesztését, illetve megvalósítását. Ám négy évvel a polgárháborút követően az USA 18. elnöke, Ulysses Simpson Grant⁷ újragondolta a korábbi megállapodást, mivel meglátása szerint az amerikai kormánynak egyedül kellene felügyelnie és ellenőriznie a tengeri csatornán lebonyolódó forgalmat. Az 1850-es Clayton-Bulwer-szerződés megszegésével létrehozott egy Óceán-közi Csatorna Bizottságot (Interoceanic Canal Commission), amely 1876-ban azt ajánlotta a washingtoni kormánynak, hogy Nicaraguában kellene megépíteni a csatornát.⁸

Nicaragua területén a természet adta útvonal kibővítésével hoztak volna létre egy átjárót a két óceán között. Az ország két hatalmas tóval rendelkezik: Nicaragua-tó és a Managua-tó. Ezek közül a Nicaragua-tó a nagyobb, amelynek természetes lefolyása a San Juan folyó. A lehetséges csatorna megépítését tekintve a San Juan folyó vízesésekkel tarkított, viszont folyama ennek ellenére egészen a Nicaragua-tóig hajózható, amelyet csak egy keskeny földszáv választ el a Csendes-óceántól.

Nicaragua

Nicaragua a közép-amerikai kontinenshídon helyezkedik el, az ott lévő köztársaságok legnagyobbika. Az ország elnevezése (Niquira) „annak a mexikói származású indiánus törzsnek a neve, melyet a felfedező hasonló nevű földrészen találtak; maradékai még most is ott laknak a földszoroson, a nagy édes vizű tó szigetein és a Csendes-óceán partjain.”⁹ Kolumbusz Kristóf fedezte fel az 1500-as évek elején, s ezt követően a spanyolok gyarmatosították a térséget. 1821. szeptember 15-én kiáltották ki függetlenségét, 1822-ben

⁷ Az amerikai polgárháborúban szerzett magának hírnevet. 1869-1877 között volt az Egyesült Államok elnöke.

⁸ Magyarics Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Eötvös József Könyvkiadó. 2000. 94.o.

⁹ <http://netlexikon.hu/yrk/Erinv/125752> 2011. 10. 17.

csatlakozott Mexikóhoz, ezt követően 1823-ban szomszédjaival együtt létrehozta a tizenöt évig fennálló Közép-amerikai Államszövetséget.¹⁰

1838-ban függetlenedett az állam, de belpolitikáját a politikai rivalizálás jellemezte két irányzat (konzervatív és liberális) között, melynek gyakran polgárháború volt az eredménye. A spanyol uralom alatt meggyökeresedett hierarchikus berendezkedést előnyben részesítő nagybirtokos arisztokraták a konzervatívokat támogatták, akikkel szemben a liberális elveket valló, nagyrészt kereskedelemből élő nagypolgárság állt, akik a francia forradalom által már kiharcolt elveket kívánták érvényre juttatni. Ennek ellenére a politikai stabilitást tekintve az amerikaiak biztonságosabbnak ítélték meg az országot, mint a még Panamát magába foglaló Kolumbiát.

Az ország földrajzi adottságai és éghajlata megkapó volt a korabeli csatornaszemlélet végző expedíciók számára. „Nicaragua varázslatos táj, kék tavakkal, passzátszelekkel, tornyosodó vulkánokkal, hömpölygő, zöld szavannákkal, legelésző marhacsordákkal.”¹¹ Azonban ellene szólt, hogy az útvonal viszonylag a vadonban húzódik és nem volt már korábban is bejárt, mint a panamai, illetve nem rendelkezett már megépült vasútvonallal sem. De a panamai vasútvonal megépítése kapcsán kapott tapasztalatok – az emberáldozatok és a szinte elviselhetetlen munkakörülmények – továbbra is a nicaraguai csatorna mellett szóltak.

A tervek realizálódása érdekében 1887-ben egy Maritime Canal Company alakult a Nicaraguán át vezető csatorna építésére, ám néhány évvel később, az 1893-as nicaraguai forradalom után hatalomra kerülő elnök, José Santos Zelaya¹² tábornok ellenezte azt, hogy a csatornát egy magánvállalat építse és ne az Egyesült Államok kormánya.¹³ Így a nicaraguai csatornaterv nem ölthetett konkrét formát, továbbra is csupán elméleti síkon voltak jelen.

Az 1900-as években, amikor is az amerikai terepasztalon a nicaraguai terv és a panamai terv „versenyzett egymással” éppen a felfedezőket lenyűgöző nicaraguai táj sodorta veszélybe az ott megvalósítandó, egyébként kivitelezhetőbbnek látszó tervet. 1902. május 2-án vulkáni tevékenység indult meg, melynek következtében St. Pierre várost a Pelée nevet viselő vulkán áldozatául esett. Az esemény gondolkodtatába ejtette az amerikai törvényhozást, melynek eredményéről a Panama címet viselő fejezetben számolok be.

¹⁰ <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=14807> 2011.10.18

¹¹ McCullough, David: Óceántól óceánig. A Panama-csatorna építésének története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986. 32. o.

¹² Nicaragua elnöke 1893 és 1909 között.

¹³ Magyarics 95. o.

Kolumbia

A megépítendő csatorna stratégiai és kereskedelmi helyzete, fontossága senkinek sem volt kérdés, az viszont továbbra is kérdéses volt, hogy hol létesüljön. A Panama-csatorna megépítése kapcsán Kolumbiáról mindenképpen szót kell ejtenünk, hiszen az ország Nicaragua mellett a másik főszereplője a legkorábbi csatornaépítési tárgyalásoknak.

Kolumbia a dél-amerikai kontinens északi részén fekszik, nevét felfedezőjéről, Kolumbusz Kristófról kapta. A területet szintén a spanyolok gyarmatosították, amely számos lázadás forrásául szolgált. Témánk szempontjából az 1819-es év különös jelentőséggel bír, ugyanis ekkor alakult meg Nagy-Kolumbia, amelynek akkoriban részét képezte Ecuador, Peru, Bolívia, Venezuela és Panama.¹⁴ Ám 1830-ban a belső, vitákkal és területi harcokkal tarkított politikai életnek köszönhetően Venezuela és a mai Ecuador kivált, de Panama továbbra is Kolumbia része maradt.

A panamai koncepció tekintetében tehát Kolumbia volt a tárgyalópartner. A másik tárgyalópartner tekintetében az amerikaiak ajánlatát megelőzve 1879-ben Kolumbia a Szezei-csatorna¹⁵ megépítésénél már bizonyított Ferdinand de Lesseps, francia mérnöknek adott koncessziót a panamai földnyelv átvágására, nevezetesen egy ottani csatorna megtervezésére és annak megépítésére. A már megépült Szezei-csatorna sikere és az újabb sikerrel kecsegtető kihívás nagy önbizalmat adott a csatorna megépítésére szerveződött francia társaságnak. A nagy reményű munkálatok 1881-ben kezdődtek el a területen, amely azonban lényegesen eltért a korábbi, homokos talajban, sík területen megépített Szezei-csatorna helyének földrajzi adottságaitól.

Az eredetei, francia tervben a világóceán szintjéig szerették volna a csatornát a hegyek közetanyagába „vésni”. Ám a munkálatok megkezdését követően hamar bebizonyosodott, hogy a vállalkozás lehetetlen zsilipek használata nélkül. Akárcsak a vasútépítés során itt is járványok tizedelték a munkásokat és sorozatos földcsuszamlások nehezítették a munkálatokat. De nem csupán ezek a körülmények vezettek a francia társaság „bukásához”.

A nem megfelelően átgondolt költségvetési tervezet, a korrupció, a túlfizetett francia mérnökök és a nehéz munkakörülmények az építkezés félbeszakítására kényszerítették a

¹⁴ Vladár Tamás: Bolívar, Simón. 2005. december 16. <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=11923>. 2011. 11. 13.

¹⁵ „Ferdinand de Lesseps egyiptomi alkonzul vezetésével és Alois Negrelli osztrák mérnök tervei alapján 1859. április 25-én kezdték meg a Szezei-csatorna építését. Egy Mediterráneum és a Vörös-tenger közötti esetleges vízi átjáró több ezer kilométerrel rövidítette le az Indiába és a Távol-Keletre vezető utat, megspórolva a hajók számára az afrikai kontinens megkerülését. A Szezeinél megépített csatorna már az egyiptomi fáraók óta foglalkoztatta a terület birtokosait, ásátások bizonyítják, hogy II. Ramszesz koráig (Kr. e. 13. század) létezett egy vízi útvonal, amely a tengert a Nílus folyóval kötötte össze.” http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859_aprilis_25_megkezdodik_a_szezei_csatorna_epitese/ 2011.10.18.

franciákat. A csatornatársaság csődöt jelentett, mely hatalmas botrányt kavart. A korrupció számai jelentős számú képviselőt érintettek a francia törvényhozásban. A botrány emlékét a magyar szókincs is őrzi: a társaság csődjére alakult ki egy új szó, a *panama* vagy másképpen *panamázás*. Jelentése „nagyszabású csalás hivatalos személyek megvesztegetésével”¹⁶.

Az építkezést félbeszakították és eladásra kínálták a már felépített részt, illetve a koncessziót. Ennek révén kapott tényleges szerepet az Amerikai Egyesült Államok az építkezés lebonyolítása, majd a működtetés kapcsán. De addig még pár év volt hátra, melyek során egy új, független állam megszületése és a vele megkötött szerződés jelentette a tetőpontot.

Panama

A tengeri és kereskedelmi uralomért folytatott küzdelemben az Egyesült Államoknak fel kellett építeniük a határaikon átnyúló hatalmukat, melyben jelentős szerepet játszott a vízi útvonal megépítése. A csatorna volt a kulcsa annak, hogy az USA a Csendes-óceán partján a legfőbb hatalom legyen. Összefoglalva az 1800-as évek végén már megkezdődött egy francia építkezés Panamában, viszont az Egyesült Államok továbbra sem tett le csatornaépítési terveiről.

Ezt bizonyítja az is, hogy William McKinley¹⁷ amerikai elnök 1889-ben utasítást adott John Hay külügyminiszternek, hogy kezdjen tárgyalásokat Nagy-Britanniával egy új csatorna-megállapodás létrehozása ügyében, mivel a Clayton-Bulwer egyezmény diplomáciai akadályokat okozott a közép-amerikai csatorna megépítésében. A tárgyalások jól haladtak köszönhetően az Afrikában folyó búr háborúnak¹⁸, amely lekötötte Angliát és hozzájárult a közép-amerikai terveinek feladásához. Nagy-Britannia lassan felismerte, hogy a latin-amerikai térségben zajló folyamatokba nem tud jelentősen beleszólni, nem tud versenyezni az Egyesült Államokkal. Ennek eredménye, hogy Julian Pauncefote, a washingtoni brit nagykövet és John Hay két egyezményt is kötött a közép-amerikai csatornával kapcsolatosan.

¹⁶Bakos Ferenc: Idegen szavak szótára. Terra Kiadó, Budapest, 1966. 361. o.

¹⁷Hivatali idő: 1897. március 4. – 1901. szeptember 14.

¹⁸A II. búr háború (1899-1902), mely a búrok lakta Transvaalban és Oranjiében található arany és gyémánt lelőhelyek miatt robbant ki.

Az első szerződést – első Hay-Pauncefote egyezmény¹⁹ – 1900. február 5-én írták alá Hay irodájában, amely nem aratott oly nagy sikert, mint ahogyan azt Hay várta. A szenátusban megkérdőjelezték az angolok meghátrálását, miszerint azok csupán beleegyeztek abba, hogy az Egyesült Államok saját költségén építse meg a csatornát, amelyet azt követően az angolok is használhatnak a szerződésben lefektetett semlegesség miatt. A szenátus megtagadta, hogy módosítások nélkül fogadják el az egyezményt, az angolok pedig megtagadták a módosított egyezmény aláírását. Újabb tárgyalásokra került sor, melynek eredményeként megszületett a második Hay-Pauncefote egyezmény, amely immár kizárólagos amerikai felügyeletet biztosított. A csatorna megerősítését tiltó cikke kimaradt, és a szerződés lehetővé tette, hogy az Egyesült Államok szabad belátása szerint minden szükséges eszköz igénybe vegyen a csatorna megvédése tekintetében.

Időközben az amerikai elnöki tisztség betöltőjének személyében változás állt be. A merénylet áldozatául esett William McKinley elnököt alelnöke, Theodore Roosevelt²⁰ váltotta. Az új elnök „szentül elhatározta, hogy az Egyesült Államok égisze alatt váltja valóra Ferdinand Lesseps álmát ... és csatornával köti össze az Atlanti- és a Csendes-óceánt.”²¹

A franciák által megkezdett, majd a félbemaradt építkezés jogát a francia mérnök-vállalkozó cége meglehetősen magas áron, 109 millió dollárért²² kínálta eladásra. Ebben az időben megoszlottak a vélemények az amerikai törvényhozásban az építkezést illetően. Az elképzelést, miszerint az amerikaiak vásárolják meg azt, amint a franciák elkezdtek nem övezte nagy vonzerő

A nicaraguai csatorna a panamainál közelebb esne az amerikai kikötőkhöz, továbbá olyan természeti adottságokkal – Nicaragua-tó, San Juan folyó – rendelkezik, amelyek megkönnyítenék egy vízi útvonal kialakítását, valamint politikailag stabil állam, amely alkalmas a tőkebefektetésre. A hivatalos amerikai bizottság, az ún. Walker-bizottság 1901-ben a nicaraguai útvonalat ajánlotta.²³ Az összes éghajlati, egészségügyi jogi és koncessziós tényezők alapján, valamint mind a panamai, mind a nicaraguai csatorna megépítése és üzemeltetési költségeinek felmérése alapján hozta meg döntését a bizottság.²⁴ Ezzel szemben a panamai útvonal megépítése már megkezdődött, amit csupán folytatni kellett. Panamában több építkezés is megtörtént: kezdetben a spanyol arany-ösvény épült ki, majd a vasútvonal,

¹⁹ Taylor, Hannis: Panama Canal the Rule of Treaty Construction Known as Rebus Sic Stantibus. 1 Geo. L. J. 193. o. (1912-1913).

²⁰ Hivatali idő: 1901. szeptember 14. – 1909. március 3.

²¹ Greene, Graham: Ismerkedés a tábornokkal. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989. 11. o.

²² McCullough, 348. o.

²³ Magyarics 95. o.

²⁴ McCullough 347. o.

majd elkezdődött a csatorna megépítése is. Bunau-Varillia, aki csődbe ment társaság tagja és főmérnöke volt továbbra is az építkezés folytatása mellett érvelt, melynek érdekében a politikai életbe is belevette magát. Beszédet tartott, melyekben a panamai csatorna építésének folytatása mellett érvelt.

A képviselőházban ülők a nicaraguai útvonalat támogatták, míg a szenátusban lévők körében a panamai útvonal gondolata volt a meggyőzőbb. A kérdés eldöntésében két tényező is jelentős szerepet játszott.

Az első tényező egy új társaság megalapítása volt New Yorkban a panamai koncepció folytatására, Philippe Bunau-Varilla, a kudarcba fulladt vállalkozás volt főmérnökének részvételével. Az új társaság 40 millió dollárra alkudta le a kért összeget, amely jelentősen közrejátszott a panamai tervek térnyerésében. A másik tényező egy természeti katasztrófa, amely egy Nicaraguához közel eső szigetet megrázó földrengés volt. A panamai útvonal mellett állók éppen a kiszámíthatatlan földrengések miatt érveltek egyre meggyőzőbben és sikeresebben saját álláspontjuk mellett.

Így az Egyesült Államok nevében Hay külügyminiszter Kolumbiával kezdte meg a tárgyalásokat. Ennek eredményeként született meg 1903. január 22-én a Hay-Herrán-egyezmény, amely alapján az Egyesült Államok száz évre kapott volna egy hatmér földes sávot Colóntól Panamavárosig, ami a két városra azonban nem terjedt ki. Ennek fejében az Egyesült Államok 10.000.000 dollárt fizet egy összegben és további 250.000 dollárt évente²⁵. Kolumbia elmaradott ország volt, amely pénzügyileg ingatag lábakon állt. Az államelnöki posztot a konzervatív Jose Manuel Maroquín töltötte be, akit politikai ellenfelei azzal vádoltak, hogy eladta országukat az észak-amerikaiaknak.²⁶ Végül a kolumbiai szenátus egyhangúan vetette el az egyezményt, melynek két oka is volt: 1. nem voltak megelégedve az amerikaiak által kínált összeggel, illetve azzal, hogy csak a ratifikációt követő kilencedik esztendőben kezdődnének a kifizetések; 2. féltették szuverenitásukat.

Az amerikai kormányzat megoldást keresett a probléma áthidalására. Az újságok hasábjain Panama esetleges függetlenségi szándéka szerepelt, annak szankciójaként, ha a kolumbiai törvényhozás nem ratifikálja az egyezményt. Összeesküvés²⁷ látszott körvonalazódni Manuel Amador²⁸ vezetésével és természetesen amerikai segítséggel, amelyben Bunau-Varillának is nagy szerepe volt. A New Yorkból Panamába visszatérő Amador csomagjai között már ott

²⁵ McCullough 429. o.

²⁶ McCullough 434. o.

²⁷Bővebben lásd: McCullough 442-470. o.

²⁸Manuel Amador Guerrero neves panamai orvos, aki politikai pályára is lépett. 1867-ben Panama tartomány elnökének jelölték, de a posztot nem tölthette be egy forradalom miatt. A Panama Vasút főorvosaként tett szert nagy tekintélyre és befolyásra.

volt egy későbbi távirat szövege is, amelynek rendeltetése, hogy az új köztársaság kikiáltásának pillanatában sürgönyözze meg azt Bunau-Varillanak, mellyel az egy teljhatalmú nagyköveti megbízatást kap a csatorna-egyezmény megkötésére.²⁹

„Amikor az önállóságot követelő panamai szeparatista erők november 2-án proklamálták a felkelést, ugyanaznap éjszakáján egy éppen Panamába érkező hajóraj egységeiről megkezdődött a tengerészgyalogosok partraszállása.”³⁰ Megalakult egy új köztársaság. Az Egyesült Államok eltökélte, hogy Panamában csatornát épít, melyben nem akadályozhatta meg Kolumbia vonakodása. Az amerikai hadihajók bevetésével Panama függetlensége megkérdőjelezhetetlenné vált. Az Amerikai Egyesült Államok már három napot követően, november 6-án elismerte a felkeléssel kikiáltott Panamai Köztársaságot, elősegítve ezzel egy tárgyalóképes és az amerikai koncepcióknak és érdekeknek megfelelőbb állam létrejöttét.

A panamai köztársaság kikiáltásával Kolumbia azonban legbecsesebb nemzeti kincsétől esett el, valamint a Hay-Herrán-egyezmény által garantált összegtől is. Véleményem szerint azonban az egyezmény mindkét fél – az amerikai és a kolumbiai – megelégedésére is megköthető lett volna némi türelem és kompromisszumkészség révén. Kolumbia az 1900-as években még mindig a világ egyik legelszigeteltebb és legmegközelíthetlenebb országok közé tartozott.

²⁹ McCullough 466. o.

³⁰ Salgó László: Nagyhatalmi szerepcsere a Panama-csatorna és a Perzsa-öböl között. In.: Társadalmi szemle XLVI. évf. 91/7. 81. o.

Hay-Bunau-Varilla-egyezmény

Az újonnan megszülető Panama készségesebb „partnernek” bizonyult, mint a korábbi Kolumbia. Az új állam kinevezett ügyvivője – Bunau-Varilla – legnagyobb álma látszott beteljesedni. Napokkal a függetlenség kikiáltását követően, már 1903. november 18-án megkötésre került egy egyezmény – továbbiakban Hay-Bunau-Varilla-egyezmény –, ahol Bunau-Varilla képviselte Panama államot. A szövegezését tekintve jórészt megegyezett a korábbi Hay-Herrán-egyezmény szövegével, de jóval előnyösebb kiváltasságokat biztosított az amerikaiak számára. Az alábbiakban a szerződés rendelkezéseit mutatom be – mely hosszú időre lefekteti a két állam egymáshoz és a csatornához fűződő viszonyát – annak érdekében, hogy megtudhassuk pontosan milyen előnyökre tett szert az Egyesült Államok, illetve milyen újfajta nemzetközi jogi jogviszony keletkezett a két állam között.

„Az Egyesült Államok garantálja és fenntartja Panama Köztársaság függetlenségét”³¹ - áll az első cikkben. Eszerint az USA biztosítja Panama védelmét mind külpolitikailag, mind katonailag a panamai állam javára. Mindez értékelhető azonban a belügyekbe avatkozás jogi lehetőségének megteremtéseként is, melyre a későbbiekben példa is szolgált (lásd Manuel Antonio Noriega). Ugyanakkor kétséges az is, hogy mennyire független egy olyan állam, amelynek „mankóra”, vagyis az Egyesült Államok segítségére van szüksége az „életben maradáshoz”.

A második cikk azonban olyan jogokat garantál az amerikaiak számára, amelyek ténylegesen is az új állam szuverenitását fenyegetik. Nevezetesen az egyezmény értelmében Panama garantálja az Egyesült Államoknak a csatorna, illetve a csatorna menti tíz mérföldes sáv örökre szóló használatát és ellenőrzését, illetve a működtetéshez, karbantartáshoz és szennyvízelvezetéshez szükséges további területek igénybevételének lehetőségét is biztosítja. E cikk révén jött létre a Csatorna Övezet (Canal Zone).

A következő, harmadik cikke a legfontosabb számunkra, amelyben Panama garantál minden jogot, hatalmat és autoritást a csatorna övezet tekintetében. Az Egyesült Államok birtokolja és rendelkezik vele, mintha szuverén területe lenne: „*the United States would possess and exercise if it were the sovereign of the territory*”³² Ez nemzetközi jogi szempontból az amerikai állam saját állami területen kívül gyakorolt területigazgatási hatáskörét jelenti.

³¹ Hay-Bunau-Varilla-szerződés első cikke. <http://www.humanitiesweb.org/human.php?s=h&p=d&a=i&ID=151>

³² Hay-Bunau-Varilla-szerződés második cikke.

Nemzetközi jogi tanulmányaink alapján tudjuk, hogy az állam saját területe felett főhatalmat³³ gyakorol, ám a területigazgatási hatáskör nemcsak a főhatalomhoz kötődik. A kiindulási pont, a főszabály miszerint az állam egész területe felett teljes és kizárólagos főhatalmat gyakorol.

Ez a főhatalom azonban korlátozódik, ha más állam rendelkezik területigazgatási hatáskörrel az állam egy része felett, mely sokszor fegyveres konfliktusok eredményeként jön létre. A területigazgatásnak két formája létezik: 1. nemzetközi ellenőrzés nélküli; illetve 2. nemzetközi ellenőrzéssel történő területigazgatás. Témánk szempontjából nekünk az első forma fontos, melynek „jellemző formája a bérlet, azaz amikor a területi szuverenitást élvező állam jogainak gyakorlását főcíme megtartásával a bérlő államnak átengedi, érdemi vagy szimbolikus bérleti díjért.”³⁴ Ennek fényében a Hay-Bunau-Varilla-egyezmény alapján az USA-nak 10.000.000 dollártért és évenként további 250.000 dollárért kellett fizetnie bérlet gyanánt³⁵, az öt megillető jogokért és privilégiumokért. Tehát az Amerikai Egyesült Államok ott tartózkodásának jogcíme a bérlet volt. Nem arról volt szó, hogy alaptalanul, jogi kereteken kívül kisajátítottam magának a teljes csatornát és a hozzá tartozó sávot, bár a szerződés egyértelműen az ő érdekeit tükrözte. Hanem arról, hogy közvetve létrehozott egy országot a csatornaépítési tervek zálogaként, akivel már egy érvényes és végrehajtható szerződést köthetett az építkezés és a működtetés tekintetében.

Ugyanakkor a szuverenitás, amelyről a szerződés maga is szó szerint rendelkezik igen elgondolkodtató számunkra. Tulajdonképpen, ha szó szerint vesszük az Egyesült Államok épp ezekkel a sorokkal „ékelődött be” Panama területébe és egyben történelmébe. Még hozzá megkerülhetetlenül. A szerződésben meghatározottak szerint a készülő csatorna kettévágja az országot (ami rendeltetése is egyben) földrajzilag és jogilag egyaránt.

A tengerjogban a tengeri csatornák helyzete sajátos. Hiszen egy mesterséges vízi útról van szó, amely korábban nem létezett, és gazdasági megfontolások alapján jött létre. Ebben a tekintetben a mesterséges tengeri csatorna mindig ahhoz az államhoz tartozik, amelyen áthalad, mivel az adott ország szóban forgó szárazföldi részét alakították át vízi útvonallá. Így Panama-csatornára a panamai főhatalomnak kell kiterjednie a nemzetközi jog és ezen belül is a tengerjog általános szabályai szerint.

A kérdés az, hogy kizárható-e a panamai főhatalom a Csatorna Övezetben, és ha igen, akkor milyen mértékben? Hiszen a főhatalom egyik jellemzője éppen a kizárólagosság. Az

³³ Az állami főhatalomnak három formája van: területi, személyi, és a közfunkciós.

³⁴ Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó Budapest, 2006. 205.o.

³⁵ Hay-Bunau-Varilla-szerződés 14. cikke.

állam saját belátása szerint azonban hozzájárulhat egy ilyen irányú megkereséshez, amit természetesen a felek hatalmi pozíciója is befolyásol – ahogyan ebben az esetben is történt. A szerződésben megkötött bérlet összege éppen ezt a hozzájárulást hivatott kompenzálni, igaz az összegek később gyakran képezték vita tárgyát.

A két állam együttműködni kívánt a csatorna megépítéséből eredő biztonsági kérdéseinek tekintetében, amelyről a negyedik cikk tartalmaz szabályokat. A felek egy panamai-amerikai vegyesbizottság felállításáról rendelkeznek, melynek feladatául az építkezés során okozott károk értékelését és rendezését tűzték.

Továbbá a hatodik cikk kimondja, hogy az Egyesült Államok a szóban forgó övezetben nem érvénytelenítheti, és nem sértheti az ott ingatlantulajdonnal, illetve birtokkal rendelkező magánemberek jogcímeit, jogait. A felek törekedtek megvédeni az ott élő állampolgárokat és azok tulajdonait. Jogi keretek között próbálták meg tisztázni a nem mindennapi helyzetet, illetve annak következményeit. Biztosították az áthaladási szolgalmi jogokat az övezetben, az amerikaiak nem korlátozhatták azokat. Panama felhatalmazta az Új Panama Csatorna Társaságot arra, hogy eladja és átadja jogait, kiváltságait, ingatlanait, és a koncessziót az Amerikai Egyesült Államoknak.

Panama garantálja az USA számára Panamaváros és Colón, és a szomszédos kikötők megszerzésének jogát a csatorna kényelmes megépítésére, karbantartására és működtetésére. A korábbi, Kolumbiával megkötött Hay-Herrán-egyezmény – melynek kolumbiai ratifikációja elmaradt – még nem csatolta a két várost a Csatorna Övezethez, s ez is mutatja a korábbihoz képest kapott amerikai többletjogokat. Ugyanezen jogokat és hatalmat garantálja a közrend fenntartására az amerikaiaknak, abban az esetben, ha Panama nem tudná azt fenntartani. Így az újonnan alakult állam gazdaságilag és stratégiailag két legjelentősebb kikötővárosát „adta át”.

Panama a tizenkettedik cikkben engedélyezi a csatornaépítésre érkező, szerződéssel rendelkező munkások, és azok családjának bevándorlását bármilyen állampolgárságúak is azok. Biztosítja szabad mozgásukat és a katonai szolgálat alóli mentességüket is. Mindezt azért is fontos a szerződésben rögzíteni, mert egy ilyen építmény megvalósításához rengeteg emberre volt szükség, akiknek nagyrészt külföldi állampolgárságuk volt. Az állam saját állampolgárai felett gyakorolt személyi főhatalmának nincs jelentősége, míg az állampolgár saját államában tartózkodik. Azonban kérdésessé válik, hogy egy külföldi állampolgár felett melyik állam gyakorolja a főhatalmat, illetve, hogy milyen jogok és kötelezettségek terhelnek egy külföldi állampolgárt. Ebben a tekintetben biztosított Panama a külföldiek számára mozgásszabadságot és a katonai szolgálat alóli mentességet.

Az amerikai gazdasági- és kereskedelmi élet szempontjából fontos a tizenharmadik cikk, amely engedélyezni rendeli bizonyos termékek vám- és adóktól mentesen történő importálását a Csatorna Övezetbe. „Korlátozás nélkül minden hajó, kotróhajó, gép, autó, gépi felszerelés, szerszámok, robbanóanyag, anyag, szállítmányok és más árucikk, amelyek szükségesek és alkalmasak a Csatorna az építéséhez, a karbantartásához, üzemeltetéséhez, higiéniájához és a védelméhez...”³⁶ vámmentesen érkezhethet az országba. A segéd munkások lehető legmegfelelőbb ellátásáról is gondoskodott a szerződés: a szükséges élelmiszer ellátást, gyógyszereket, és ruházatot szintén díjmentesen szállítmányozhatták az amerikaiak az építkezés helyszínére.

A két állam a tizenötödik cikkben rendelkezik a vegyesbizottságról, melyről már a negyedik cikkben is szó volt. Eszerint a panamai kormány és az amerikai kormány két-két személyt jelöl a kérdés eldöntésére, s ha nem sikerül megegyezniük a Biztosság egy bírót nevez ki, aki döntést hoz a kérdésben.

Panama engedélyezi kikötői használatát a csatornaépítésben résztvevő hajók számára. Ezzel szemben az egyezmény deklarálja Panama azon jogát miszerint „mindenkori hadihajóit és lőszereit szállíthatja a csatornán díjfizetés nélkül.”³⁷ Amit – ahogyan a továbbiakban megfogalmazták – ki kell terjeszteni a kiegészítő vasúti személyszállításra.

A következő cikkekben Panama lemond a jövőbeni csatorna működtetéséből származó jövedelemről és feljogosítja arra az Egyesült Államokat. Továbbá a koncepcióval, és a csatornával kapcsolatosan minden más vagyoni természetű jogról és követelésről is lemond 99 évre.

A szerződés eddigi szövegéből tehát nem az derül ki, hogy az USA korlátlan hatalmat és szuverenitást kapott a panamai köztársaságtól, noha az amerikai szuverenitásról konkrétan szól a szerződés. A szerződés tartalmát tekintve az amerikai kormányzat jelentős hatalmat kapott, de teljes szuverenitásról nincs szó. Ezt bizonyítja többek között a vámmentesen behozható áruk tételes felsorolása is (korlátlan amerikai hatalomnál erre nem lett volna szükség), és a vegyes bizottság létrehozatala is, valamint a bérleti díj.

A szerződés 23. és 24. cikke két nemzetközi jogi alapelvet is sérteni látszik: 1. az államok szuverén egyenlőség, 2. belügyekbe való avatkozás tilalma. A nemzetközi jogban a szuverenitásnak két oldala van: külső és belső. „A szuverenitás belső oldala az állam belső viszonyainak önálló szabályozása és belső ügyeinek önálló intézése: ez szorosan összefügg a már tárgyalt területi főhatalom intézményeivel, valamint a belügyekbe avatkozás

³⁶ Hay-Bunau-Varilla-szerződés, 13. cikk.

³⁷ Hay-Bunau-Varilla-szerződés, 19. cikk.

tilalmával.”³⁸ A külső oldal tekintetében az állam maga irányítja nemzetközi kapcsolatainak irányát és maga dönt az ehhez használt eszközökről is.

A huszonharmadik cikk megfogalmazza az amerikaiak azon jogát, hogy ha bármikor szükségessé válik, fegyveres erőket alkalmazhatnak a csatorna biztonsága és megvédése érdekében. Az Egyesült Államoknak „joga van belátása szerint bármikor latba vetni tekintélyét a szárazföldi, és a tengerészeti haderők segítségével, illetve erődtítményeket is létrehozhat”³⁹ a csatorna működésének biztonságát szem előtt tartva. Ez lényegében az amerikaiak beavatkozási jogát fekteti le, noha az államok egymás közötti kapcsolataiban tilos a beavatkozás.

„Ez az elv számos ponton érintkezik a szuverenitás elvével, a területi főhatalom érvényesülése feletti nemzetközi jogi pajzsak tekinthető.”⁴⁰ Ugyanis egy állam nem alkalmazhat olyan intézkedést, amellyel kényszerít egy másik államot, hogy korlátozza annak jogai gyakorlását. Minden államnak elidegeníthetetlen joga, hogy maga válassza meg politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális rendszerét, melyet az ENSZ közgyűlésének 2526. (XXV.) sz. határozata fogalmaz meg. A katonasággal nem rendelkező panamai köztársaság azonban engedélyezte az amerikai beavatkozást, noha panamai állampolgárságú személy nem is vett részt a szerződés létrehozásában, aláírásában.

A huszonnegyedik cikk alapján az „Egyesült Államok beleegyezése nélkül semmilyen kormányváltás, vagy törvénymódosítás, vagy szerződés nem érinti a szerződésben már megkapott jogait.”⁴¹ A panamai állam kettéválasztottsága⁴² földrajzi és jogi értelemben itt pecsételődt meg. A szerződés nem engedélyezte az általa felállított, és a Csatornára vonatkozó jogi helyzetnek a megváltoztatását.

A szerződést kötő amerikai kormányzat tehát több ponton sérti a nemzetközi jog alapelveit. Panama szuverenitása nem került korlátozásra minden tekintetben. Az Egyesült Államok nem Panamát akarta, hanem a Csatornát, amely amerikai bérlet tárgyát képezte, ennek megfelelően az amerikai kormány amerikai területként kezelte.

A gyarmatbirodalmak időszakában az Amerikai Egyesült Államok más utakon járt, mint az európai nagyhatalmak. A térképre tekintve csupán egyetlen gyarmatuk a Fülöp-szigetek volt. Nem annektáltak egy országot, ahogyan például Anglia Indiát. Profitorientáltságukból kifolyólag olyan intézkedéseket tettek, amellyel egy ország gazdaságát ellenőrizhették.

³⁸ Kovács. 220. o.

³⁹ Hay-Bunau-Varilla-szerződés, 23. cikk.

⁴⁰ Kovács 225. o.

⁴¹ Hay-Bunau-Varilla-szerződés, 24. cikk.

⁴² Panama államot a Csatorna kettéosztja földrajzilag.

Az egyezményt Washingtonban írták alá és „senki se tartotta szükségesnek, hogy a szerződést panamai kézjeggyel is ellássák.”⁴³

⁴³ Greene, 13. o.

Az építkezést követő időszak

Az amerikaiak által megszerzett koncesszió és a megkötött szerződés alapján folytatódhatott a munka a panamai csatornaépítésen. A franciák által hátrahagyott építkezés területe elhagyatott volt, a természet igyekezett visszavenni azt, amit elhódítottak tőle. A helyszínen „a sokmillió dollár értékű, hatalmas ócskavas halmokban heverő francia felszerelés, kúszónövényekkel és bozóttal borított, rozsdás mozdonyok néma hada”⁴⁴ fogadta az odaérkező mérnököket és munkásokat.

A két óceán közötti 27 méteres szintkülönbséget végül csak több zsilip beépítésével tudták legyőzni (2. sz. melléklet). „Ezek a zsilipek külső főméreteik, tömegük, súlyuk, működési elvük és a rendszerbe beépített leleményes ellenőrző berendezéseik tekintetében túlszárnyalták a világ bármely hasonló építményét.”⁴⁵ A gigantikus méretű, betonból és számtalan alkatrészből álló gépezetek hibátlanul működtek, amelyek minden idők legnagyszerűbb műszaki teljesítményei közé tartoznak.

„A Panama-csatorna építése közben kiásott és elhordott földtömeg annyi vasúti kocsit töltene meg, hogy a belőlük alkotott tehervonat négyszer övezné körül a világot.”⁴⁶ A munkakörülmények már-már elviselhetetlenek voltak, járványok és balesetek tizedelték az ott dolgozókat, amelyet a lehető legmegfelelőbb étel- és élelmiszerellátással próbáltak kompenzálni. Minden reggel vasúton szállították az építkezés helyszínére a napi élelmiszer adagot.

A Csatorna megépítésének költsége végül négyszerese lett annak, amibe a Szuezi-csatorna került. „A Panama-csatorna építése az Egyesült Államok történetének egyik legnagyobb beruházása volt, mely több mint 400 millió dolláros költséggel járt – az építkezés nehézségeit jól mutatja, hogy, a munkások magasabb színvonalú orvosi ellátása dacára, az amerikai munkálatok 10 éve alatt újabb 5000 ember halt bele az ottani betegségekbe.”⁴⁷

Végül 1913-ban nyilvánították próbaüzemre késznek és egy évvel később, 1914. augusztus 15-én nyitották meg hivatalosan vízi útvonalat. A Panama- csatorna (3. sz. melléklet) megépítésével jelentősen lerövidült a New York és San Francisco közötti útvonal, számokban kifejezve: több mint 13.000 kilométerrel (1. sz. melléklet). Korábban az utazás New Yorkból San Franciscóba a Horn-fok megkerülésével történt, amely egy hónapot vett igénybe.

⁴⁴ McCullough 569. o.

⁴⁵ McCullough 770. o.

⁴⁶ Árkay Kálmán: A Panama-csatorna. In.: Vasárnapi könyv. Országos Közművelődési Tanács, 1914. 10. o.

⁴⁷ http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1914_augusztus_15_a_panama_csatorna_megnyitasa/ 2011.10.24.

A forgalom az I. világháború miatt egészen szűk keretek között bonyolódott, naponta csupán négy-öt, évi átlagban kétezernél kevesebb hajó kelt át Tíz esztendővel az üzembe helyezést követően a Csatorna évente ötezer hajót engedett át. Ez a szám 1939-re hétezerre nőtt, amely a II. világháborút követő években megkétszereződött.⁴⁸

A csatorna megépülésével az Egyesült Államok egy egészen kivételes regionális helyzetbe került, amely széles perspektívát biztosított számára az amerikai kontinens déli és északi részén, továbbá Ázsia irányába is. Ez a momentum nagyban hozzájárult a ma már vitathatatlan nagyhatalmi pozíciójának⁴⁹ megerősítéséhez.

A térségben megjelenő Egyesült Államok a latin-amerikai érdekek védelmezőjeként léphetett fel az európai nagyhatalmakkal szemben, s így gazdagíthatta saját gazdasági- és kereskedelmi életét. Ez az úgynevezett pánamerikanizmus, amely a XIX. században az Egyesült Államok által megindított „reakciós politikai mozgalom”⁵⁰. E mozgalom célja, hogy az amerikai országokat mind politikai, mind gazdasági tekintetben saját befolyása alá vonja. Ennek elérése érdekében két „fegyvert” vetett be: 1. hadsereg; 2. tőke.

A hadsereg igénybevitelére számtalan példát találhatunk. „Az Egyesült Államok a századforduló körül, néhány év leforgása alatt több mint hússzor avatkozott be fegyveres úton a térség országainak belügyeibe”⁵¹.

A tőke tekintetében az amerikai nagyvállalatok üzleti tranzakciók segítségével a gyakorlati életben átvették a hatalmat egyes közép-amerikai országokban. Egy amerikai üzletember, Minor Keith a Panamával szomszédos Costa Ricában épített meg egy jelentős vasútvonalat, melynek kihasználására banánültetvényeket is telepített a banán export érdekében. Az általa alapított vállalat, a United Fruit Company⁵² – amely ma is működik – az I. világháború kitörésekor már kezében tartotta Costa Rica és Honduras vasútvonalait, hajózását, mi több, a bankéletét is. Ez az új típusú, a térképek számára láthatatlan gyarmatosítás, amelyről már korábban is szóltam.

Nicaraguában a tervezett csatornaépítés kudarcát követően szintén amerikaiak jelentek meg bankárok személyében, akik a kormánynak adott kölcsönök ellenértékeként kedvezményesen felvásárolhatták a nicaraguai bankokat és vasútvonalakat. „A nicaraguai

⁴⁸ McCulough, 802. o.

⁴⁹ Az első világháború szintén hozzájárult pozíciójának megerősítéséhez.

⁵⁰ Karczag Gábor: Latin-Amerika a kubai forradalom után. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 69. o.

⁵¹ Magyarics 100. o.

⁵² 1899-ben alapult a térség jellemző mezőgazdasági terményének, a banánnak hasznosítására. A vállalat kizárólagos termelési, felvásárlási, és értékesítési jogokra tett szert. Így alakult ki a banánköztársaság(ok) kifejezés. Ahol az állam exportképes termékeinek 90%-át a banán tette ki, ott függőségi viszony alakult ki a kis államok gazdasága és a mamutvállalat között, amely meghatározta mind a nemzetgazdasági, mind a politikai élet alakulását a közép-amerikai államokban.

kormányzatot sikerült annyira az Egyesült Államoktól függővé tenni, hogy az éppen hatalmon lévő elnök, Adolf Diaz 1912-ben azt kérvényezte, hogy az amerikaiak hivatalosan is nyilvánítsák Nicaraguát az Egyesült Államok protektorátusának – további pénzkölcsönök fejében.”⁵³ Ezt a lépést azonban nem mindenki támogatta, így a nicaraguaiak fegyvert fogtak, amelynek következményeként amerikai tengerészgyalogosok érkeztek az országba Diaz védelme érdekében. Az akciót követően az amerikai katonai jelenlét azonban több mint tíz éven át, egészen 1925-ig folyamatos volt.

Ám az amerikaiak más módon is jelen kívántak lenni az országban. 1914. augusztus 5-én az amerikai külügyminiszter, William Jennings Bryan és Emiliano Chamorro nicaraguai külügyminiszter megállapodást írt alá Washingtonban. Ebben Nicaragua az USA számára kizárólagos jogot biztosít egy csatorna megépítésére a két óceán között, feltéve, ha a későbbiekben sikerül megállapodni az építkezésre és működtetésre vonatkozó részletekről. Továbbá Nicaragua 3.000.000 dollárért 99 éves bérbe bocsátotta a Karib-tengeren fekvő Nagy- és Kis-Corn-szigeteket, és jogot adott egy haditengerészeti bázis megépítésére a Fonseca-öbölben⁵⁴. Az amerikaiak ezen újabb lépésükkel egy rivális csatorna megépítését szerették volna elkerülni azzal, hogy megszerzik maguknak a jogot annak megépítésére.

A megkötött szerződés ellen Costa Rica⁵⁵ és El Salvador egyaránt tiltakozott. Costa Rica egy választottbíróági ítéletre hivatkozva állította, hogy Nicaragua nem tehet ígéreteket csatornaépítésre vonatkozóan az ő megkérdezése nélkül, mivel Costa Rica is érdekelt a témában a San Juan folyó révén. El Salvador kifogása szerint a Fonseca-öblöt együtt birtokolja Nicaragua, Honduras és El Salvador. Mindkét tiltakozó ország fellebbezést nyújtott be a Közép-amerikai Bírósághoz, amely Nicaragua jogsértését állapította meg Costa Rica⁵⁶ és El Salvador⁵⁷ esetében is a szomszédjogok megsértése miatt. A marasztalt azonban nem volt hajlandó elfogadni a bíróság döntését és a szerződés hatályban maradt. A bíróság egyébiránt 1918-ban megszűnt, amiben nagy szerepet játszott, hogy az Egyesült Államok a döntés végrehajtásának nyíltan ellenállt.

Az Egyesült Államok külpolitikája ebben az időszakban kapta a „dollárdiplomácia” elnevezését. Az „amerikai üzleti érdekeltségek a washingtoni kormányzattal egyeztetve terjesztették ki fokozatosan befolyásukat a térségben, és amikor a befektetések veszélybe

⁵³ Magyarics 101.o.

⁵⁴ A Fonseca-öbölben végül csak egy amerikai világítótorony épül föl.

⁵⁵ Costa Rica – spanyol eredetű, jelentése gazdag part. Szintén az amerikai kontinenshídon található. Keleten a Karib-tenger, nyugaton a Csendes-óceán határolja. Északon Nicaragua, délen Panama jelenti szomszédját.

⁵⁶ Costa Rica v. Nicaragua, CACJ, Judgment of 30 September 1916, 11 Am. J. Int'l L. 181 (1917): http://www.worldcourts.com/cacj/eng/decisions/1916.09.30_Costa_Rica_v_Nicaragua.htm

⁵⁷ El Salvador v. Nicaragua, CACJ, Opinion and Decision of 9 March 1917, 11 Am. J. Int'l L. 674 (1917): http://www.worldcourts.com/cacj/eng/decisions/1917.03.09_El_Salvador_v_Nicaragua.htm

kerültek, az amerikai kormányzat mindig készen állt fegyveres erővel érvényt szerezni a magánvállalatok érdekeinek – amelyek egybeestek az adminisztrációéval abból a szempontból, hogy Amerika-barát kormányokat tartottak hatalmon, és így az Egyesült Államok politikai és stratégiai érdekeit képviselték.”⁵⁸

Az USA expanzív politikájának köszönhetően lassan a térség fő kereskedelmi partnerévé vált, kiszorítva az európai nagyhatalmakat. A jelentős tőkemozgások nem a latin-amerikai országok fejlesztését segítették, hanem a termelés és a megtermelt áruk fuvarozásának elősegítését célozták.

A Panama-csatorna irányításának birtokában az amerikaiak mindkét világháború idején, a háborúba belépést követően lezárták a csatornát az ellenséges katonai-, valamint a kereskedelmi hajók elöl egyaránt. Megnehezítve az ellenség óceánokon történő mozgásának, rövidebb időtartamú hajózásának lehetőségét. Ez azonban ellentétben áll az 1903-as szerződéssel, hiszen a felek nem ruházták fel az Egyesült Államokat ilyen, vagy ehhez hasonló jogosítvánnyal.

⁵⁸ Magyarics 101. o.

Az új korszak kezdete

A XX. század második felében erősödtek a panamai tömegtüntetések, diáklázadások az igazságtalannak tartott szerződés miatt. A Csatorna megépítését követően minden hatalomra lépő panamai elnöknek formális kötelessége volt – amelyet az Egyesült Államok ennek megfelelően kezelt –, hogy tiltakozzon az egyezmény feltételei ellen, hiszen azt egy önjelölt junta megbízásából felhatalmazás nélkül írták alá.

Dwight D. Eisenhower,⁵⁹ az Egyesült Államok 34. elnöke egy nagyobb tüntetést követően megadta a jogot ahhoz, hogy egy ponton, ahol a Csatorna Övezet és Panama érintkezik, az amerikai zászló mellé kitűzhessék a panamai lobogót is. Ugyanakkor biztonsági okokból, a nem kívánatos tüntetők távoltartására szögesdróttal zárták le az amerikai zóna egy részét.

Panama által irányított Csatorna eléréséhez vezető úton a következő fontos lépés 1961-ben következett be. Ekkor ugyanis John Fitzgerald Kennedy⁶⁰ engedélyezte minden amerikai zászló mellé kitűzni a panamait is (ideértve: kórházak, hivatalok, zsilipek). A zászló feladata egy nép vagy állam jelképezése. Ebben az értelemben a panamai zászló megjelenése a zsilipeken már a panamai államot jelképezte, mint a Csatorna másik, jogokban ugyan korlátozott tulajdonosát.

A panamai állampolgárok igazságtalannak érezték az 1903-ban felállított jogi helyzetet, és egyre hangosabban emeltek szót a Csatornára történő panamai szuverenitás kiterjesztése érdekében. Az 1964-es diáklázadás kitörésének nyomán mindkét fél részéről felkorbácsolódtak a régóta lappangó indulatok. Ekkor vezényelték ki a tengerészgyalogságot, és a háromnapos küzdelemben tizennyolc panamait öltek meg, legtöbbjüket az El Chorrillo szegénynegyedében, ahol később Panamaváros főutcáját Mártírok útjának keresztelték át.⁶¹ Panama megszakította kapcsolatait az Egyesült Államokkal. A helyzet megoldására elsőként az Egyesült Államok tett békítő lépéseket az ügyben.

Egy évvel később Lyndon B. Johnson⁶² elnök bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdenek meg a vitára okot adó szerződés újragondolása érdekében. Lépéseket tett afelé, hogy a csatornaövezet feletti ellenőrzés jogát közösen gyakorolja a két ország. Hiszen Amerika nem adhatta fel a több százmilliós beruházását, a stratégiai fontosságú vízi útvonalat. A már régóta napirenden lévő kérdés tekintetében mindenképpen rendezni kellett a helyzetet. A

⁵⁹ Hivatali idő: 1953. január 20. – 1961. január 20. Katonai pályafutása során a Panama-csatorna övezetében is teljesített katonai szolgálatot.

⁶⁰ Hivatali idő: 1961. január 20. – 1963. november 22.

⁶¹ Greene 15. o.

⁶² Hivatali idő: 1963. november 22. – 1969. január 20.

megváltozott nemzetközi helyzetben Egyesült Államok engedni kényszerült a latin-amerikai országokat és az ENSZ-t is háta mögött tudható Panamának.

1974-ben Richard Nixon⁶³ elnöksége alatt megállapodás született Ellsworth Bunker amerikai diplomata és Juan Antonio Tack, panamai külügyminiszter között, miszerint egy új szerződést kellett a korábbi, 1903-as helyébe állítani, amelyben az Egyesült Államok feladja „örök időkre” szóló jogait, együttesen gyakorolják az ellenőrzést, és az új szerződés rendelkezéseket fog tartalmazni az amerikai kivonulás időpontjáról, illetve arról, hogy a Csatornát panamai tulajdonba adják, valamint arról is, hogy az amerikaiak speciális tranzit- és védelmi jogokat kapnak. Ebben a szellemben és ezen az irányvonalon folytatódtak tovább a tárgyalások a konkrét szerződés meghozataláig. De a tényleges szerződéskötés továbbra is váratott magára, mivel egyik elnök sem vállalta a Panama-csatorna „elvesztésének” felelősségét.

A Panama-csatorna „visszaadása” tekintetében az amerikai törvényhozás mindvégig megosztott volt. A kérdés eldöntésének segítségeként az amerikai közvéleményt is megkérdezték egy népszavazás során, amelynek eredményeként 70%-ban elleneztek az irányítás átadását.⁶⁴

Végül sorkerült az egyik legvitatottabb külpolitikai döntés meghozatalára. 1977. szeptember 7-én az James Earl Carter⁶⁵ és a panamai kormányfő, Omar Torrijos 26 másik amerikai ország képviselőinek a jelenlétében aláírták az új amerikai-panamai egyezményt (Carter-Torrijos-egyezmény) Washingtonban. A megkötött szerződésre egy hosszú út megtétele után került sor – mintegy 14 évig tartó tárgyalás sorozat eredménye. 74 év után sikerült Panama fennhatósága alá vonni a Csatornát, így az ország immár területe egésze felett gyakorolhatta felségjogait: állami hatalma térben már nem volt kettéosztott.

Tulajdonképpen két szerződés született: 1. szerződés magáról a Panama Csatornáról, 2. semlegességi szerződés a Panama-csatornáról és annak működéséről – továbbiakban Semlegességi Szerződés.

A korábbi szerződés megkötésének körülményeitől eltérően Panama ebben az időszakban már egy valóban működő, szuverén ország volt, mely ország saját érdekeit tartotta szem előtt és igyekezett azokat minél jobban érvényre juttatni. A megkötött szerződés első cikkében a felek hatályon kívül helyeztek minden addigi megkötött szerződést beleértve az 1903-as Hay–

⁶³ Hivatali idő: 1969. január 20. – 1974. augusztus 9.

⁶⁴ Creighton, Neal: THE PANAMA CANAL TREATY – AN UPDATE. National Strategy Forum Review. 2011. 01.06.

<http://nationalstrategy.com.dnnmax.com/Portals/0/Creighton-Carter-Torrijos%20Treaty.pdf?IsPreview=true>

⁶⁵ Hivatali idő: 1977. január 20. – 1981. január 20.

Bunau-Varilla-szerződést, és annak minden további kiegészítését. Megteremtve az alapot ezzel a két állam közötti együttműködésnek.

A második cikkben Panamának sikerült elérnie a sokat vitatott örökké-időtartam elhagyását, és ezzel egy időben határidőt tűztek a szerződés hatályára vonatkozóan. Voltaképpen az Amerikai Egyesült Államok így továbbra is kezében tarthatta a Csatornát, de már egy nemzetközi jognak és elvárásnak jobban megfelelő módon. Jelenléte legitimebbé vált az új szerződésnek köszönhetően, ugyanakkor megtarthatta pozícióját a térségben.

A harmadik cikkben azonban megszűnt a Csatorna Övezet, mint államon kívüli területigazgatási terület. Az új szerződés hatályba lépését követően már Panama gyakorolja a főhatalmat a Csatorna-térségben, amelyre még soha nem volt lehetősége. A szerződés rendelkezése szerint tényleges irányítást ezt követően a jelen cikkben létrehozott bizottság látta el a jövőre vonatkozóan. A bizottság igazgatótanácsa öt amerikai és négy panamai állampolgárból állt, akiket érdekes módon az amerikai kormányzat választott meg Panama javaslatára.

A következő, negyedik cikkben már a közös felelősségvállalásról esik szó a biztonsági és védelmi kérdések tekintetében. Ezt megtestesítendő katonai tanácsot hívtak életre a két állam magas rangú tisztjeiből, mely koordináló és konzultatív jellegű volt. Panama ebben a cikkben adott engedélyt az Egyesült Államok számára, hogy továbbra is amerikai katonák állomásozzanak a térségben, illetve ott kiképzéseket is végezhet. Mindez kedvező volt az amerikaiak ott működő katonai kiképzőtáborára és a haditengerészeti parancsnokságuk fenntartására vonatkozóan. Tehát egy ország számára veszélyes idegen katonai jelenlét továbbra sem szűnt meg.

Panama az ötödik cikkben kizárni kívánta az esetleges erőszakos amerikai beavatkozás lehetőségét így biztosítva saját szuverenitását és függetlenségét a nagyhatalommal szemben. Az 1989-es évben azonban ez a cikk kerül majd előtérbe, az amerikai invázió kapcsán.

A tizedik cikkben rendelkeztek a felek arról, hogy az Egyesült Államok kötelezettsége létrehozni egy képzési programot annak érdekében, hogy egyre több panamai állampolgár szerezzék meg a szükséges képesítést a Csatorna fenntartására és működtetésére. Mindkét nemzet ígéretet tett, hogy segíti az új rendszer kialakítása következtében munkájukat veszített állampolgáraikat.

A Semlegességi Szerződés rövidebb dokumentum, mint a Csatornáról szóló szerződés, mégis sokkal jelentősebbnek mondható. Mivel nem volt konkrét időpontja a megszűnésére vonatkozóan, mint az előbbinek, így több vitára is adott okot. Rendelkezései alapján Panama garantálja a Csatorna semlegességét, „annak érdekében, hogy mind békeidőben, mind háború

idején biztonságos és nyitott maradjon bármilyen nemzetiségű hajó békés szállítására az egyenlőség jegyében”⁶⁶. Szerződésbe foglalják azonban, hogy ez a semlegesség kiterjed más Panama területén megépítendő csatornára is.

A felek együttesen vállalják a szerződéssel megalapozott semlegességet együttesen tartják fent a negyedik cikk szerint. Alapvetően ez arra utal, hogy a két ország párhuzamosan és egyenrangúan működik közre a semlegesség fenntartásában. Ám ez a valóságban nem így öltött testet. Továbbra is az Amerikai Egyesült Államok gyakorolta a tényleges irányítást.

A szerződés ötödik cikkében kimondják, hogy „a szerződés lejárátát követően kizárólag a Panamai Köztársaság működtetheti a Csatornát és tarthat katonai haderőt, védelmi létesítményeket nemzeti területén belül.”⁶⁷ Tehát a 2000-es év volt az a végső határidő, amíg Panama engedélyezte az amerikai jelenlétet a Csatorna és állama térségében.

A De Concini záradék

A szerződés aláírását követően mindkét országnak ratifikálnia kellett azt, melyben Panama nem késlekedett, ellentétben az Egyesült Államokkal. Az amerikai szenátus nem mutatott egyértelmű készséget a szerződés maradéktalan elfogadására. A stratégiaileg fontos építmény még mindig jelentős szerephez jutatta az amerikaiakat, amelytől nem kívántak egykönnyen megválni.

Dennis DeConcini amerikai demokrata szenátor nevéhez fűződik egy kiegészítés, amely „tartalmát tekintve különös okmány, hiszen egy kétoldalú szerződéshez ratifikációkor tett fenntartásnak minősül, s az amerikai külügyminisztérium nyilvántartásában is „fenntartás” (reservation) elnevezéssel szerepel a dokumentum.”⁶⁸ Ez az okmány a De Concini Amendment. Ennek alapján az Amerikai Egyesült Államok egyoldalúan felhatalmazást nyert arra nézve, hogy ha a Csatornát lezárnák, vagy akadályoznák annak működését, akkor az Egyesült Államoknak joga van bármilyen eszközt igénybe venni a jogsértő állapot megszüntetésére. Ez lényegében az amerikai intervenció jog továbbélését jelentette, amely továbbra is Panama függetlenségét, szuverenitását ásta alá. Mivel a szerződéshez nem társítottak határidőt, így a fenntartás az USA részéről 2000 utánra is vonatkozik.

A fenntartás egy alapvetően elfogadható szerződéshez fűzött nyilatkozat, amely az adott szerződés egyes részeit módosítani vagy kizárni hivatott. Az 1969. évi bécsi egyezmény 2.

⁶⁶ 1. cikk.

⁶⁷ 5. cikk.

⁶⁸ Kovács: 590. o.

cikkének d. pontja szerint: „a fenntartás” olyan bárhogyan fogalmazott és nevezett egyoldali nyilatkozat, amellyel valamely állam egy szerződés aláírása, megerősítése, elfogadása, jóváhagyása, vagy ahhoz történő csatlakozása során kifejezésre juttatja, hogy a szerződés bizonyos rendelkezéseinek jogi hatályát a reá való alkalmazásban kizárni vagy módosítani óhajtja.”⁶⁹

Tehát a fenntartásra akkor kerül sor, ha a szerződés nem minden pontjával ért egyet a fenntartást megfogalmazó. Ám ez csak többoldali nemzetközi szerződésekhez kapcsolódhat, hiszen egy kétoldali megállapodás akarategységet követel meg, azokhoz – elvileg – nem lehetséges fenntartás fűzése.

Esetünkben azonban az Amerikai Egyesült Államok olyan pozíciót foglal el, amely lehetőséget ad számára a nemzetközi jogban általánosnak és jogkövetőnek nem mondható intézkedések megtételére. Így történhetett, hogy a kétoldali megállapodáshoz fenntartás kapcsolódott amerikai részről. A precedens értékű magatartás azonban mindenképpen közelebbről kell megvizsgálnunk. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a megszülető szerződés céljait. Hiszen egy kétoldali szerződés a felek közös akaratából jön létre és a szerződők közös céljait tükrözi.

Az 1977-es szerződések célja, hogy Panama visszakapja az amerikaiak által épített, bérlet tárgyát képező Csatornát, és résesedést kapjon az ellenőrzési jogokból, mint egyenrangú partner. Ennek magyarázata, hogy a panamai nép egyre intenzívebben szerette volna magáénak tudni a létesítményt, amelyet nem teljesen jogtisztán szereztek meg az amerikaiak.

Az 1969-es bécsi egyezmény a szerződések jogáról azonban azt is kimondja a 19. cikkében, hogy olyan fenntartás nem tehető egy szerződéshez, amely ellenkezik a szerződés céljával. Az amerikai fenntartás azonban nem összeegyeztethető a szerződés tárgyával és céljával, különösen nem a 2000-es évekre vonatkozóan. Hiszen a semlegességi szerződés 5. cikke 2000-et követően csak a panamai katonai tevékenységet engedélyezte. Így kérdőjeles annak érvényessége.

A fenti bécsi egyezmény 20. cikkének 5. pontja szerint a fenntartás csak akkor tekinthető valamely állam által elfogadottnak, ha az adott állam 12 hónapon belül nem jelezi kifogását a fenntartásra vonatkozóan. 1978. június 16-án Carter Panamába látogatott, ahol sor került a dokumentumok kicserélésére⁷⁰. Panama azonban nem tiltakozott, amely hallgatóságos

⁶⁹ 1969. évi Bécsi Egyezmény a szerződések jogáról

http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Jogszabalyok/nemzetkozi_dipl_konzuli_jog/BE_szerzodesek_jogrol.htm 2011.10.26.

⁷⁰ Rasen, Edward: The Panama Canal Sellout. Penthouse Magazine, November 1979. <http://www.czimages.com/CZMemories/Articles/sellout/sellout.htm> 2011. 11. 13.

beleegyezésnek minősül. Ennek alapján viszont megállapítható a szerződés és egyben a fenntartás érvényessége is.

A másik vitatott dolog a fenntartással kapcsolatos a tekintetben merül fel, hogy a módosítás nem ment át ugyanazon a ratifikációs folyamaton, mint a szerződés szövege. Ugyanis a Bécsi Egyezmény 39. cikke a módosítások tekintetében is megköveteli a szerződéskötésre és a hatálybalépésre vonatkozó általános szabályok betartását. Ez esetben ez a rendelkezés sem került betartásra az egyezmény megkötése során. Mivel Panama „hallgatott” és magára vonatkozóan elismerte a szerződésben foglaltakat, így továbbra is érvényesnek kell tekintenünk a dokumentumot. A szerződések végül 1979. október 1-én léptek életbe.

E fenntartás a nemzetközi jogban egyedülálló példa, mely véleményem szerint csak azért jöhetett létre, mert a két fél nem állt erőegyensúlyban egymással, amely az USA számára kedvező feltételeket teremtett saját érdekeinek továbbviteléhez a 2000 utáni évekre vonatkozóan.

Az amerikai intervenció

Panama történelmében az Egyesült Államok mindig is jelen volt. Az ország közvetetten az amerikai csatornaépítési céloknak köszönheti létét a ma már független köztársaság. Az USA, helyzetéből kifolyólag az évek során közelről figyelte a panamai belpolitika alakulását.

Erre jó példaként szolgál, hogy az 1989-ben, Panama akkori vezetőjét, a korábbi amerikai szövetségest, Manuel Antonio Noriega tábornokot az egyre jobban elhatalmasodó kábítószer-kereskedelem következményeként az amerikaiak elfogták. Helyére a néhány hónappal korábban rendezett – Noriega által választási csalás miatt semmisnek nyilvánított – választások győztesét, az ellenzéki Guillermo Endarát állították az amerikaiak⁷¹.

Előzményeként a két állam között több konfliktus is kialakult. Az Egyesült Államok hadseregének Panamában állomásozó csapatainak hadgyakorlatát Noriega provokációnak nyilvánította. Továbbá a tábornok sérelmezte, hogy a csatornaigazgatásban az amerikaiakat nem váltották fel a panamaiak, mivel az amerikai külügyminisztérium úgy nyilatkozott, hogy a nem fogad el olyan csatornaigazgatót, akit a panamai kormány nevez ki.⁷²

Mindezt Panama a belügyekbe avatkozásként értékelte, s az Egyesült Államok visszalépésétől tartott a Csatorna átadására vonatkozóan. A szembenállásról tanúskodik az is, hogy az USA több gazdasági szankcióval – cukor import felfüggesztése; kikötők lezárása a panamai hajók előtt – sújtotta az országot. Mindez fokozta a két állam közötti már meglévő feszültséget.

Az Egyesült Államok két indokkal védte intervencióját:

1. önvédelem – hiszen akciójával egyrészt a Panamában tartózkodó amerikai állampolgárokat védte (a panamai rendőrség egyik tagja 1989. december 16-án megölt egy amerikai tisztet⁷³),
2. Panama akadályozta a Csatorna működését, s ebben tekintetben a Csatornára vonatkozó szerződés felhatalmazta az amerikaiakat az akcióra.

Témánk szempontjából nekünk a második indok fontos, amely a szerződésre hivatkozik. A térségben tartózkodó amerikaiakat több ízben érték zaklatások képzeték az indok alapját. Ám ennek ellenére a Csatorna mégis zavartalanul üzemelt. Panama nem adta jelét annak, hogy

⁷¹ Davison, Phil: Guillermo Endara: Politician who became president of Panama following the US operation to overthrow Manuel Noriega. 2009. 10. 09. In.: The Independent <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/guillermo-endara-politician-who-became-president-of-panama-following-the-us-operation-to-overthrow-manuel-noriega-1796282.html>

⁷² Pear, Robert: Aid to Noriega Is Sworn. In: U. S. Won't Recognize Him. New York Times, 1989. szept. 2.p. A3 col. 5.

⁷³ <http://www.ashbrook.org/publicat/respub/v1n1/babel.html> 2011. 11. 14.

kötelezettségét megsértené, ugyanis továbbra is biztosította a hajók zavartalan áthaladását. Viszont ellenkező esetben sincs jogalapja az Egyesült Államoknak a Semlegességi Szerződés szerint. Ebben csupán a semlegesség közös fenntartásának ügyében állapodtak meg, ami nem teremtett jogalapot a katonai beavatkozásra. Ugyanakkor az előző fejezetben tárgyalt De Concini záradék figyelembevételével már megállja helyét a katonai beavatkozás, amely lehetővé teszi az USA számára a katonai segítség igénybevételét a Csatorna biztosítására. Viszont a szerződés azt is lefekteteti, hogy ez nem értelmezhető beavatkozási jogként Panama belügyeibe.⁷⁴

Ez már mindenképpen megingatja az amerikaiak beavatkozásának jogalapját. Hiszen a Panamai Köztársaság csupán a Csatorna védelmében jogosította fel az amerikaiakat erő alkalmazására, és nem az ország ellen. Panama csupán a Csatornára vonatkozó amerikai védelmet és oltalmat ismerte el. A védelem esetét leszámítva nem hatalmazta fel katonai erő alkalmazására az Egyesült Államokat. Ugyanakkor a szerződés szövege konkrétan nem tisztázza, de szövegéből kitűnik, hogy a védelmet csak harmadik ország tekintetében adta meg. Tehát „Panama, mint a területi felségjog egyedüli birtokosa nem járult hozzá az erőszak saját maga elleni alkalmazásához.”⁷⁵

Ám Panamában nem mindenki fogadta el az amerikai beavatkozás törvénysértő jellegét. Az eltávolított kormány helyére kerülő új kormány nyilvánvalóan saját érdekből nem tartotta jogsértőnek az amerikai intervenciót. A nemzetközi reagálás tekintetében azonban széles körben bírálták az Egyesült Államok invázióját. Az ENSZ viszont érdemben nem tudott hozzászólni az esethez, mivel az USA a biztonsági tanács tagja, és nyilvánvalóan élt vétőjogával saját marasztalását elkerülendő.

Nemzetközi jogi tekintetben, a szerződések szellemében vizsgálva az esetet az amerikai intézkedésnek nincsenek jogi alapjai. Panama nem adott engedélyt a belügyeibe való beavatkozásra egyik szerződésben sem, és még csak ilyen jellegű utalást sem olvashatunk bennük. Belügyei nem voltak negatív hatással a Panama-csatorna működésére, nem érintették azt. Így megállapíthatjuk, hogy az Egyesült Államok részéről tanúsított magatartásnak semmilyen jogi alapja nem volt.

Következtetesként meg kell állapítanunk, hogy mindez agressziónak minősül. Ugyanis az ENSZ Közgyűlés 3314. (XXIX.) sz. határozata kimondja, hogy agressziónak minősül minden

⁷⁴ „Accordingly, they shall abstain from any political activity in the Republic of Panama as well as from any intervention in the internal affairs of the Republic of Panama.” 5. cikk.

⁷⁵ Quigley, John: A panamai invázió és a nemzetközi törvényesség. Nemzetközi szemle. Létünk, XXI. évf. 1991. 1–2. sz.132. o.

fegyveres erő alkalmazása egy állam által egy másik állam szuverenitása, területi integritása vagy politikai függetlensége ellen.

A Csatorna átadása és jelenlegi pozíciója

1980-tól kezdődően egyre több panamait vontak be a csatorna igazgatására alakult vegyes bizottságba, ahol lassan a panamaiak voltak többségben. Fokozatosan kezdtek megvalósulni az 1977-es szerződésben foglaltak. A Heti Világ Gazdaság egyik 1994-es cikke pedig arról számol be, hogy: „a hétvégén hagyta el a Panama-csatorna térséget az amerikai katonák első egysége,”⁷⁶ így megkezdődött a katonai kivonulás az országból.

Az 1977-es szerződés alapján a századforduló hajnalán, 1999. december 31-én délben az amerikai jelenlét hivatalosan véget ért a Csatorna területén. Ekkor az amerikai elnöki székben Bill Clinton⁷⁷ ült, aki maga helyett Jimmy Carter volt amerikai elnököt küldte az ünnepségre a Csatorna átadójaként. Panamai részről az átvevő Mireya Moscoso, a köztársaság elnöke volt. A biztonsági és katonai kérdéseket tekintve az USA hadseregétől a panamai rendőrség speciális egysége vette át a védelem biztosítását.

Ma már a Csatorna ellenőrzése, irányítása és a bevételei a Panamai Köztársaság kezében vannak. A mesterséges vízi útvonal mára az ország jelképévé vált és a nemzeti identitás szimbóluma lett, és Panama kormánya nemzeti fontosságú turisztikai övezetnek nyilvánították.

A csatorna működését tekintve a hajók átkelési díjat fizetnek mérettől és a rakomány nagyságától függően. A lassan századik életévét betöltő Panama-csatorna egyre nehezebben képes megfelelni a megnövekedett igényeknek. Az áthaladást várakozási idő előzi meg, a ritkán előforduló szabad átkelési időszakok egyre magasabb árakon árverés során kelnek el. Ennek megoldásaként már 2007-ben megkezdődtek a munkálatok a Panama-csatorna fejlesztése tekintetében, amely azonban lényegesen nem bővíthető. A tervek szerint 2014-re, a százéves évfordulóra a már meglévő két hajózási útvonal mellé elkészül egy harmadik, korszerűbb útvonal is.⁷⁸

Ám az egyre nagyobb méreteket öltő nemzetközi hajózásban mind nagyobb és nagyobb konténerszállító hajók vesznek részt, melyek méretük miatt nem képesek igénybe venni a Csatorna szolgáltatásait. Ennek következtében merült föl több ötlet is egy rivális csatorna megépítésére vonatkozóan, amely jelentősen befolyásolhatná a jelenlegi hatalmi viszonyokat a közép-amerikai térségben.

⁷⁶ Wass Péter: Átadás-vétel. In.: HVG 1994. 16.évf. 23. sz. 30. o.

⁷⁷ Hivatali idő: 1993. január 20. – 2001. január 20.

⁷⁸ http://hvg.hu/gazdasag/20100928_panamacsatorna_egymilliomodik_hajo 2011. 11. 15.

A Panama-csatorna riválisa(i)

Két ország területe jön szóba, mint lehetséges helyszín egy rivális csatorna megépítése kapcsán: Nicaragua és Kolumbia. Mindkettő szerepelt már korábban is úgy, mint lehetséges helyszínei egy megépítendő csatornának még a Panama-csatorna elkészülte előtt, melyről dolgozatom elején is beszámoltam. A 2010-es hírforrások szerint a megváltozott nemzetközi körülmények között a nicaraguai tervekhez venezuelai és iráni befektetők adnák a tőkét, míg a kolumbiai tervet kínai befektetőkkel valósítanák meg.

A helyszínre vonatkozó eredetei, századfordulós terveket továbbra is szem előtt tartva Nicaragua már meg is kezdte a San Juan folyó medrének kotrását, melyben katonai alakulatok is részt vettek. Ebben a tekintetben jön szóba a már szintén említett Costa Rica. A két ország közötti határ a San Juan folyó déli oldala, amely azonban továbbra is vitát generál a két ország között. A még meg sem épült csatorna ismét jogvitákat és hatalmi harcot generált, csupán más tekintetben. Costa Rica 2010. november elején az Amerikai Államok Szervezetéhez fordult a jogtalannak és törvénytelennek és környezetkárosítónak tartott nicaraguai mederkotrás miatt.

A két ország közötti határt még 1858-ban a Cañas-Jerez szerződés rendezte⁷⁹, amely a San Juan folyóhoz igazította a határt. Ám az idő múlásával a hordaléknak köszönhetően a folyó medrének helye megváltozott. Továbbá fontos tényezőként merül fel Costa Rica azon érvelése, mely szerint a hajózható folyók esetében a határvonal a folyó sodorvonala.

A Hágai Nemzetközi Bíróság végül elismerte Nicaragua szuverenitását a San Juan folyóra nézve, viszont Costa Rica számára hajózási jogok biztosítását a 140 kilométeres szakaszon.

A katonai jelenlét és a környezetvédelmi szempontok tekintetében Costa Rica azonban újból megkereste a Nemzetközi Bíróságot. A még meg nem született döntéssel azonban „pont kerülhet azon, már az 1820-as évektől fennálló elképzelés végére, hogy az Atlanti- és a Csendes-óceánt a San Juan folyón, a Nicaragua-tavon és egy mesterséges átvágáson keresztül kössék össze, a Panama-csatornához képest mintegy 500 tengeri mérfölddel megrövidítve az északi féltekén a globális hajózási útvonalat.”⁸⁰

Egy nicaraguai csatorna jelentősen befolyásolná a jelenlegi kereskedelmi- és politikai életet. Hiszen a Panama-csatorna teherbíró-képessége már rég elérte a maximumot, a jelenlegi bővítéssel sem lesz alkalmas a leghatalmasabb konténerszállító-hajók átengedésére.

„A nicaraguai vízi út a tervek szerint 250 ezer tonnás teherhajókat is képes lesz átengedni a két óceán között, szemben a Panama-csatornával, amelynél most a felső határ 79 ezer

⁷⁹ International Boundary Study: Costa Rica – Nicaragua Boundary. No. 158. 1972. 08. 16. 2. o.

⁸⁰ Raisz, 284. o.

tonna.”⁸¹ Ez minden bizonnyal csökkentené azoknak a nemzetközi hajófuvarozással foglalkozó vállalatok költségét, akik nem tudják igénybe venni a panamai útvonalat.

A kolumbiai projektet egyelőre a „száraz csatorna” terv jelenti egy a Csendes-óceánt az Atlanti-óceánnal összekötő vasútvonal révén, amelyet a kolumbiai elnök, Juan Manuel Santos is megerősítette a Financial Times által készített cikkben.⁸² A kiépülő rendszer megkönnyítené a kolumbiai nyersanyagok Kínába történő szállítását, ezzel párhuzamosan az Atlanti-óceán partján megépülő új kikötő lenne a kiindulópontja a kínai áruk keleti importjának. A projekt vélhetőleg azonban más befektetéseket és fejlesztéseket is eredményezhet az elmaradott térség számára.

A kolumbiai tervek azonban jelentős többletmunkát okoznának a kereskedelem számára a vasúti kocsikba történő ki- és berakodás tekintetében. Míg a nagy hajók hajózását is lebonyolítani képes nicaraguai csatorna igénybevétele időben is kevesebb ráfordítással járna.

A kolumbiai projekt megvalósulásával azonban már három opció állna rendelkezésre a nemzetközi hajóforgalom lebonyolítására a két óceán között. Ez azonban veszteséges működés veszélyét hordozza magában.

Az 1900-as években történetekhez hasonlóan ebben az esetben is az a terv győz, amelynek sikerül hamarabb megtennie az első lépéseket a megvalósítás felé. Ez történt a Panama-csatorna kapcsán is, amely annak köszönheti létét, hogy a helyszínről tanakodó amerikaiakat megelőzve a franciák hamarabb megkezdték az építkezést. Majd a már megépült vasútvonal és az elkezdett munkálatok volt az, ami a mérleg nyelvét a panamai helyszín felé billentették.

⁸¹ http://www.ng.hu/Civilizacio/2006/10/Rivalisa_lesz_a_Panama_csatornanak 2011. 11. 15.

⁸² <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/35144d52-3794-11e0-b91a-00144feabdc0.html> 2011. 11. 16.

A Panama-csatorna megépítése és működése során felmerült nemzetközi jogi problémák

1. saját állami területen kívül gyakorolt területigazgatási hatáskör
2. különleges fenntartás
3. belügyekbe való avatkozás tilalma
4. agresszió

A Panama-csatorna története során láthattuk, hogy négy nemzetközi jogi problémát, majd annak megoldásait rejti magában. A műszaki érdekeit, kalandos történetét leszámítva már csak ezért is érdemes egy jogáshallgatónak a Csatorna közelebbről történő megismerésével foglalkoznia. Ugyanis példát szolgáltató számukra számos nemzetközi jogi intézmény megismerésére.

Ezek közé tartozik a saját állami területen kívül gyakorolt területigazgatási hatáskör, amelyet az 1903-as Hay-Bunau-Varilla-szerződés tett lehetővé. Ennek értelmében az Egyesült Államok sajátja rendelkezhetett a Csatorna Övezettel. E szerződés egyedülálló jogi helyzetet teremtett a két ország között: Panama örök időkre lemondott a Csatorna ellenőrzésének jogáról, és a működése során keletkezett bevételekről, amely jelentős jövedelemtől való elesést jelentett az új ország számára.

A második jogintézmény a fenntartási jog, amely sajátosan került alkalmazásra a Panama-csatorna tekintetében. Egyedülálló módon az Egyesült Államok egy kétoldalú szerződéshez történt fenntartást fűzött az 1977-es szerződésekhez, amelyre ez idáig nem volt példa a nemzetközi jog történetében. Ez ellentmond az akarategységnek, amely egy kétoldalú szerződés feltétele. Mindenesetre Panama hallgatólagosan beleegyezését adta, hiszen nem emelt ellene kifogást.

Mint láthattuk az előző fejezetben a belügyekbe avatkozás tilalmának sem felelt meg az Egyesült Államok magatartása, amikor is 1989-ben lerohanta Panamát, és politikai életében jelentős változást okozott azon intézkedésével, hogy a hatalmon lévő panamai vezetőt, Noriegot elfogta és helyére ellenfelét „ültette”.

Ez azonban egy másik nemzetközi jogi jogintézményt is bevon vizsgálódásunk tárgykörébe, nevezetesen az agressziót. Ugyanis mindezt fegyveres erővel érte el, amellyel Panama állam szuverenitását sértette, mivel Panama, és választási csalás áldozataként esett Endara nem igényelte az amerikai segítséget. Az Egyesült Államok saját érdekeit szem előtt tartva, önkényesen agresszió útján avatkozott be egy független állam belpolitikájába.

Befejezés

A Panama-csatorna megépítéséhez számos egyezmény kapcsolódik. A csatornaépítés gondolatának megszületésétől kezdve számos nemzetközi jogi és politikai problematikával találkoztunk, amelyek újszerű megoldásokat hordoztak. Mindennek feltárása hozzásegít bennünket a nemzetközi jog, ezen belül is tengerjog közelebbi megismeréséhez és nem utolsósorban a külpolitikai események megértéséhez.

Dolgozatomban igyekeztem időrendi sorrendet tartani. Az események egymásutániségát szem előtt tartva, az egyes egyezmények megkötését követően a következő fejezetekben részletesebben foglalkoztam azok tartalmával, illetve az általuk felvetett jogi problematikákkal.

A rövid bevezetőt követően és a legkorábbi csatornaépítési gondolatok bemutatását követően a Panama-csatorna előzményének tekinthető panamai vasútvonalról és annak megépítéséről számoltam be, mely a későbbiekben nagy szerepet játszik a csatorna helyszínének kiválasztása során. A következő három fejezet a közép-amerikai országok bemutatására szolgált annak érdekében, hogy közelebbről is megismerhessük a dolgozatban szereplő országok történetét és a csatornaterv alakulását a térségben.

A soron következő fejezetben a Hay-Bunau-Varilla-egyezmény egyes cikkei kerültek bemutatásra, illetve az általuk felmerült nemzetközi jogi problematikák. Az építkezést követő időszak címet viselő fejezetben a megépült csatorna működése került terítékre némi külpolitikai adalékkal, hogy szélesebb perspektívát kaphassunk a korabeli közép-amerikai viszonyokról.

A következő fejezetben már az új szerződésekhez vezető utat, és a megújult jogi alapokat mutattam be a Csatornára vonatkozóan. Majd a De Concini záradék és az általa felvethető nemzetközi jogi problémák kerültek górcső alá. S ezt követően került sor az amerikaiak által tanúsított invázió bemutatására és jogtalan mivoltának megállapítására, ami tulajdonképpen agressziónak minősül.

Láttuk, hogy a közép-amerikai csatornázás problematikája még nem ért véget, melyet a Panama-csatorna rivalisa(i) címet viselő fejezetben taglalok. S további a jövőben létrejövő izgalmas eseményeket, és egyezményeket tartogat számunkra.

Végezetül összegzem azokat a nemzetközi jogi problematikákat, melyekkel a csatorna története során találkozhattunk, így adva teljesebb és összefogóbb képet a tengeri-csatornázás problematikájáról.

A jog területéről a hétköznapi életbe átlépve meg kell állapítanunk, hogy a Panamán átvezető vízi út megteremtése minden idők legnagyobb emberrel teljesítménye közé tartozik, egy négyszáz esztendő álom beteljesülése és több mint húszévi páratlan erőfeszítés és hősi áldozatvállalás megkoronázása. Az óceánok közötti ötven mérföld elhódítása az emberi akarat és leleményesség egyik győzelme, amely nagyságát semmilyen statisztika vagy emberélet-vesztés nem érzékeltetheti. A csatorna elsősorban annak az ősi váagnak a kifejeződése, hogy áthidaljuk azt, ami az embereket elválasztja egymástól, hogy a föld lakóit közelebb hozza egymáshoz. A Csatorna a civilizáció alkotása.

Felhasznált irodalom

Monográfiák

- Árkus István: Washington és a Karib térség. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Bakos Ferenc: Idegen szavak szótára. Terra Kiadó, Budapest, 1966.
- Greene, Graham: Ismerkedés a tábornokkal. Európa Könyvkiadó Budapest, 1989.
- Karczag Gábor: Latin-Amerika a kubai forradalom után. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- Kádár Béla: Latin-Amerika gazdasági dilemmái. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Kovács Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó Budapest, 2006.
- McCullough, David: Óceántól óceánig. A Panama-csatorna építésének története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Tanulmányok

- Árkay Kálmán: A Panama-csatorna. In.: Vasárnapi könyv. Országos Közművelődési Tanács, 1914. 15-19. o.
- Olney, Richard: Fortification of the Panama Canal. 5 Am. J. Int'l L. 298. 1911.
- Pear, Robert: Aid to Noriega Is Sworn. In: U. S. Won't Recognize Him. New York Times, 1989. szept. 2.p. A3 col. 5.
- Quigley, John: A panamai invázió és a nemzetközi törvényesség. Nemzetközi szemle. Ford.: Várnay Ernő. Létünk, XXI. évf. 1991. 1–2. sz. 118-146.
- Raisz Anikó: Nemzetközi környezetvédelmi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt napjainkban, Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIX/1. 2011. 273-290.
- Salgó László: Nagyhatalmi szerepcsere a Panama-csatorna és a Perzsa-öböl között. In.: Társadalmi szemle XLVI. évf. 91/7. 80-90. o.
- Taylor, Hannis: Panama Canal the Rule of Treaty Construction Known as Rebus Sic Stantibus. 1 Geo. L. J. (1912-1913).
- Wass Péter: Átadás-vétel. In.: HVG 1994. 16. évf. 23. sz. 30-32. o.

Internetes oldalak

http://hvg.hu/gazdasag/20100928_panamacsatorna_egymilliomodik_hajo

<http://netlexikon.hu/yrk/Erinv/125752>

<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=14807>

<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=11923>

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1859_aprilis_25_megkezdodik_a_szuezi_csatorna_epitese

<http://www.humanitiesweb.org/human.php?s=h&p=d&a=i&ID=151>

http://www.worldcourts.com/cacj/eng/decisions/1916.09.30_Costa_Rica_v_Nicaragua.htm

http://www.worldcourts.com/cacj/eng/decisions/1917.03.09_El_Salvador_v_Nicaragua.htm

<http://www.independent.co.uk/news/obituaries/guillermo-endara-politician-who-became-president-of-panama-following-the-us-operation-to-overthrow-manuel-noriega-1796282.html>

<http://www.ashbrook.org/publicat/respub/v1n1/babel.html>

http://www.ng.hu/Civilizacio/2006/10/Rivalisa_lesz_a_Panama_csatornanak

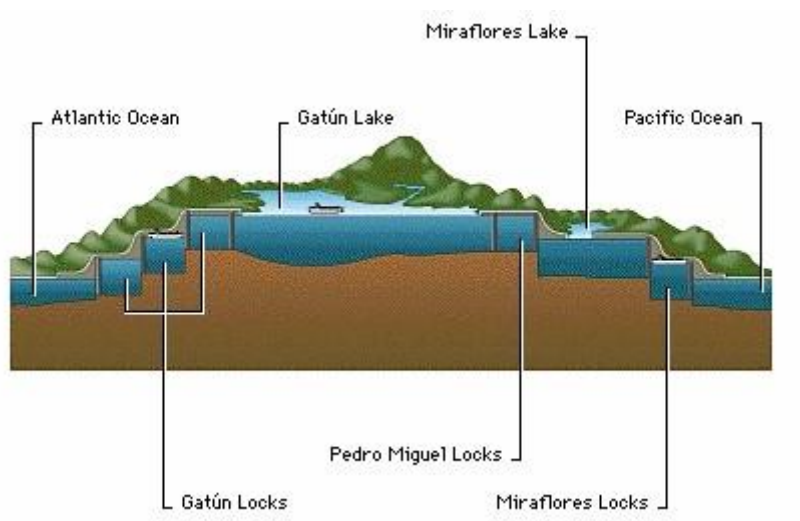
Melléklet

1. sz. melléklet

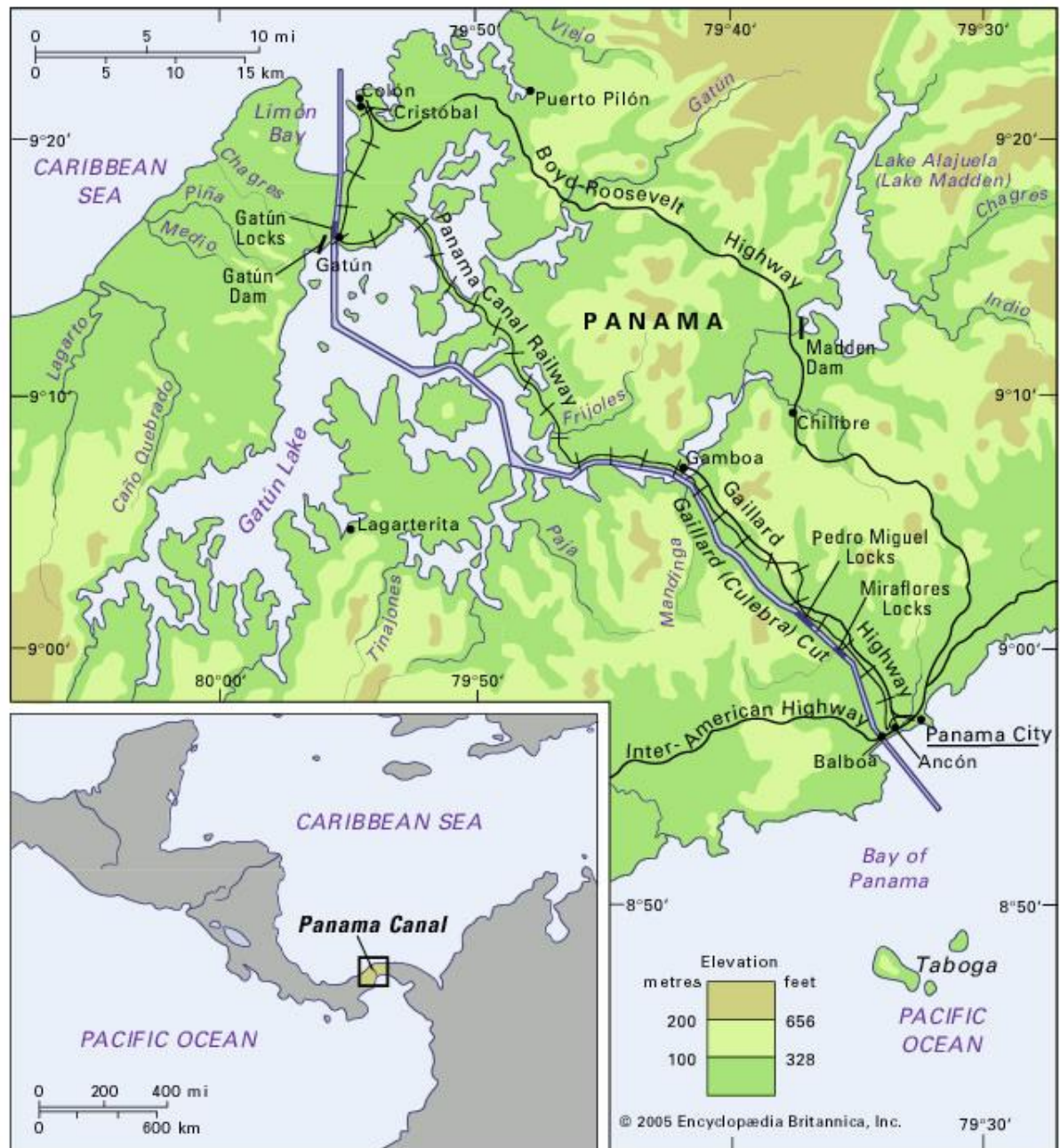
forrás: <http://history.howstuffworks.com/american-history/panama-canal.htm> 2011. 11. 15.

2. sz. melléklet

forrás: <http://www.panamacruise.com.pa/page-About+Panama+Canal-24.html> 2011. 11. 15.

3. sz. melléklet

forrás: <http://www.panamaforum.com/panama-canal/1508-panama-canal-map.html> 2011. 11. 15.